

בזכות מי נקרע הים

א. ריבוי גורמים לקריעת ים סוף

בכמה מקומות¹ הדגשנו את העובדה, שנס קריעת ים סוף שונה במהותו משאר ניסי גאולת מצרים, משום שהוא התרחש ב'אתערותא דלתתא', דהיינו מתוך זכות מסוימת של בני ישראל בעבודת ה', וזאת שלא כבניסי מצרים, שבני ישראל לא היו זכאים, וכל הגאולה באה בחסד עליון שאינו תלוי במעשיהם של ישראל, דהיינו ב'אתערותא דלעילא'.

במאמר זה נלמד, ש"הרבה שלוחים למקום", ויש כמה וכמה אנשים שיכולים לזקוף את נס קי"ס 'לזכותם'. מאמרי חז"ל מפנים לשנים משבעת הרועים, שבזכותם נקרע הים, ובאלו נדון תחילה. כמו כן, ישנם מאמרים רבים התולים את הנס במצוות שונות, ובזה נדון אחר כך. נסיים בחלקם של יוצאי מצרים בנס וב"שבטים מתנצחים זה עם זה" - בוויכוחים שהיו בין השבטים, ובעקבותיהם מעשים שגרמו לים להיבקע.

נראה שאין הכרח לומר שיש מחלוקת בין המאמרים השונים ובעלי הדעות השונות, ובהחלט ניתן לומר כאן "זה וזה גורם", כאשר כל איש, כל שבט וכל מצוה, תורמים כל אחד את חלקו במכלול שהביא לנס קריעת ים סוף. גם במישורים ארציים-גשמיים אנו רואים שהשלמות נרקמת משילוב של כוחות ומרכיבים שונים ונפרדים, היוצרים בהרמוניה אחדות, שמביאה לשלמות ולתפעול של היצירה. כך גוף האדם מורכב מאברים שונים, מכונה [מכונית וכל מכונה שהיא] שיש בה מאות חלקים ולכל אחד תפקיד אחר, וגם מוזיקה המורכבת מופקת מפלים רבים, צלילים שונים וסותרים, היוצרים אחדות של יצירה מהנה.²

¹ לעיל עמ' 177 וכן בעיוני מועדים חלק ג, מאמרים להגדה של פסח, עמ' 188 ועוד. שם הזכרנו בין השאר את הפסוק "ואת ערום ועריה" (יחזקאל טז, ז), ודרשת חז"ל שהיו "ערומים מן המצוות" (ילקוט שמעוני, שמה), וגם את האמרה שהקב"ה "פסח על הפתח", דהיינו: גם על הפתחו לי פתח כחודו של מחט" הנצרך לכל מעשה תשובה - ויתר הקב"ה.

² בפזיקה ישנו מושג הנקרא 'וקטור', שהוא כח שפועל בעצמה מסוימת ובכיוון מסוים על חפץ. כאשר פועלים על חפץ מספר וקטורים, מרחק התנועה שלו וכיוונה תלויים בסך כל הווקטורים הפועלים עליו.

גם בעניינים רוחניים, 'שלמות' ו'שלום' אין פירושו שיש רק קו אחד שכולם מסכימים לו ומשתחווים אליו. כך כתב הרב קוק על דברי הגמרא: "אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר 'וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך' (ישעיהו נד, יג), אל תקרי 'בניך' אלא 'בוניך'" (ברכות סד, ע"א): "יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא יבנה כי אם ע"י צביון אחד בדעות ותכונות. א"כ כשרואים ת"ח חוקרים בחכמה, וע"י המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמיתי אי אפשר שיבא לעולם כי אם דוקא ע"י הערך של ריבוי השלום... שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום כל אחד לפי ערכו ומקומו וענינו. ואדרבא, גם העניינים הנראים כמיותרים או כסותרים, כשמתגלה החכמה האמיתית לכל צדדיה, יראו שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים, וכל הדעות הנראות שונות וכל המקצעות החלוקות - דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק" (עין איה ברכות שם, אות שסא).³

במקום אחר⁴ הבאנו שלושה-עשר מאמרי חז"ל על הגורמים ליציאת מצרים. גם שם, חלק מהמאמרים תולים את זכות יציאת מצרים באבות, וחלקם משייכים זכות זו לבני ישראל יוצאי מצרים. דהיינו, למרות שיציאת מצרים עצמה היתה מאת ה' ב'אתערותא דלעילא', אורך הגלות המדויק ופרטי היציאה הושפעו גם מזכות אבות או מזכות בני ישראל במצרים, כגון דם פסח ודם מילה. אף כאן נמנה גורמים אחדים שגרמו את נס קריעת ים סוף, וכאמור - כולם מצטרפים זה עם זה והיו לאחדים בידיך".

ב. בזכות אברהם - "ויבקע עצי עולה"

שני מעשים של שנים מגדולי האומה מהווים סיבה לנס קריעת ים סוף. הראשון הוא אברהם אבינו בניסיון העקידה, כפי שדרשו חז"ל על הפסוק "ויבקע עצי עולה" (בראשית כב, ג): "רבי בנאה אומר, בזכות מצוה שעשה אברהם אבינו אני אקרע להם את הים, שנאמר 'ויבקע עצי עולה', וכתוב הכא 'ויבקעו המים' (שמות יד, כב)" (מכילתא בשלח, ג).⁵ מפרשים רבים מדגישים, שהביטוי "עצי עולה"

³ וכן הובא בעולת ראייה ח"א, עמ' של, בסוף הקטע 'אין כא-להינו'.

⁴ במאמר 'נבואה נזילה בספר בראשית' שבספרי יונה, נבואה ותוכחה, עמ' 205 ואילך.

⁵ ובשמות רבה (כא, ח): "רב בנאה אומר, בזכות אברהם אני בוקע להם הים... שנאמר 'ויבקע עצי עולה', ואומר 'ויבקעו המים'". שם מובאת גם דעת ר"ע: "בזכות יעקב אני קורע להם את הים, שנאמר 'ופרצת ימה' (בראש' כח, יד)". כיון שלא מדובר במעשה של יעקב, לא פירטנו עניין זה.

מכוון לצו הקב"ה "והעלהו שם לעולה" (בראשית כב, ב), כי אברהם בחר עצים שיהיו ראויים לקרבן עולה, דהיינו נקיים מתולעים. כך בתרגום יונתן: "וקטע קיסמין דזיתא ותאנתא ודיקלא,⁶ דחזיין [=הראויים] לעלתא". וכן בפירוש הרמב"ן: "ולקח מביתו עצים טובים לעולה".

הרב קוק מסביר, שהקשר בין ניסיון העקידה ובקיעת העצים לבין קי"ס ובקיעת הים, אינו רק בגזירה-שווה המילולית "ויבקע - ויבקעו", אלא עמידתו של אברהם אבינו בניסיון, והקפדתו גם על 'פכים קטנים' ופרטים שוליים-לכאורה, היא שגרמה להופעת ניסים בעולם, ביניהם נס קריעת ים סוף. וכך כתב:

"היה אפשר לסמוך למצוא עצי עולה באחד היערים,⁷ וקל וחומר שהיה אפשר לקחת את גזרי העצים בלתי מבוקעים, ולהכשירם להבערה בעת אשר יהיה כבר מוכן הצורך להשתמש בהם. אבל האהבה הא-להית העליונה, העוברת כל טבע אנושי, היא שבערה בלב האב הקדוש כדי לורזו להכין, גם את ההידור והסדר של תשמישי קרבן אלה, כמו העצים, בהקדמה זריזה ומתונה גם יחד.⁸ כאן כבר חדר הרעיון, שהנהו עומד לפני חזון עליון ופעולה קדושה, העולה ממעל לכל התכונות האנושיות הרגילות... ומזה בא הקשר של הופעתם של הנסים בעולם, למען דעת כי ד' אלהי עולם הוא רם ונשא מעל כל קשור של טבע, רוחני וחמרי: בשכר ויבקע עצי עולה זכה שיבקע הים לפני ישראל" (עולת ראייה ח"א, עמ' כז).

הרב קוק קושר את הנס של "ויבקעו המים" מעל דרכי הטבע, לניסיונו של אברהם "ויבקע עצי עולה", שהיה גם הוא מעל הטבע. בהקשר למעלה של "ויבקע עצי עולה" הקדים אותו רבי אלימלך מליז'ענסק. גם אם הוא אינו קושר את מעלת אברהם לנס בקיעת ים סוף, יכולים אנו להשתמש בדבריו כדי להבין את המדרש בו אנו עסוקים: "בזכות ויבקע עצי עולה נבקע הים". הוא מדגיש נקודה אחרת

⁶ דהיינו, עצי זית תאנה ודקלים - עצים משבעת המינים. יש גירסאות בתרגום יונתן שבמקום "קיסמין דזיתא" גורסים "קיסמין דקיתא" [החלפת ה"ז" ב"ק"], דהיינו קיסמים דקים - מן הסתם כדי שיעלו להבות אש הקרבן יפה.

⁷ בקיעת העצים בבית מסכנת את עצם הניסיון שהוסתר משרה. "ויבקע עצי עולה - מחוץ לעיר, להסתיר משרה" (העמק דבר שם). מדוע הסתיר אברהם משרה את דבר העקידה - עיין בעיוני פרשה בראשית, עמ' 121.

⁸ בשתי מילים אלו "זריזה ומתונה" יש תמצות לרעיון המרכזי של הרב קוק בענין העקידה. מחד, אברהם פעל בזריזות נמרצות ושמחה ["וישכם אברהם בבוקר"], אבל בה בעת גם במתינות וביישוב הדעת [מעשה העקידה לאחר שלושה ימים של הליכה], כדי שלא יאמרו שה' ערבב את דעתו של אברהם והבהילו, והוא פעל מתוך 'אקסטזה' של שכרון חושים.

במהות המעלה של בקיעת עצי העולה, אבל גם הוא הולך ומסביר שמעשה זה נעשה מעבר למסגרות הטבע, ולכן גרם לנס על טבעי - בקיעת ים סוף.⁹

וכך שאל ר' אלימלך: "יש להבין, למה היה לו לאברהם ליקח עצים מביתו לשאת המשא דרך שלשה ימים, וכי לא היה עצים בכל הדרך הזה? גם אם תאמר שהיה חושש פן ואולי לא יהיה מצוי עצים בכל הדרך,¹⁰ על כל פנים למה היה לו לבקע את העצים כאן? היה לו לבקע במקום שהעלהו לעולה!"¹¹ הוא מאריך להסביר, "שעיקר רצון הבורא יתברך הוא שיהיה לאדם רצון מלא ושלם לעשות רצונו יתברך... גם אם ידמה לו לאדם שכוונתו כוונה שלמה לעשות המצוה לשמו יתברך, לא יאמין לעצמו עד שיגמור המצוה, כי כן טבע חומר גוף האדם למנעו מלחשוב מחשבות ברצון מלא ושלם..."

"וזה היה כוונת אברהם אבינו ע"ה כאשר אמר לו השם יתברך 'קח את בנך כו' והעלהו לעולה'. היה מתחיל לבו לבעור כגחלת אש ושלהבת. אך אחר המשכה ועכבה שיתמהמה האדם לעשות המצוה ולגומרה במעשה, נופל האדם מתשוקתו הגדולה שהיה לו מתחילה בעלותו על מחשבתו. ומה היה מתירא אברהם שיפול מתשוקתו הגדולה מאש הגדולה הזאת הבעור בלבו. בהתמהמה בדרך שלשה ימים.¹² לכן מיד 'ויבקע עצי עולה', כדי שיהיה המעשה מיד גם כן בשלהבת הגדול הזה. וזהו גם כן שאמר לו יצחק 'הנה האש' בה"א הידיעה, כלומר מאחר שראיתי שהיה לך האש הגדול הזה הידוע כדרך הצדיקים". על כל פנים, גם מבלי שרבי אלימלך יאמר זאת בפירושו, ראוייה דרגה זו של אברהם אבינו ואש הקודש שבערה בקרבו, לגרום לקי"ס: בשכר "ויבקע עצי עולה" - "ויבקעו המים".

⁹ בל נשכח, שארץ ישראל באותן הימים היתה מלאה יערות ועצים. בוודאי לא היה צריך לשאת עצים ממרחק, כי הם נמצאו כמעט בכל מקום. ובעצם גם כיום, למרות ריבוי האוכלוסייה ותהליך העיור, ניתן למצוא עצים למכביר.

¹⁰ ולעיל כתבנו, שחשש כזה היה ממש לא סביר ולא הגיוני.

¹¹ ייתכן שכדי לבקע עצים לקיסמים דקים היה צריך גרזן מיוחד, שאברהם לא רצה לסחוב עמו לאורך כל הדרך.

¹² ייתכן שאפשר להוסיף לכאן את פירושו של רבי חיים שמואלביץ לגמרא על פלטי בן ליש, שלא נגע במיכל אשת דוד, אע"פ ששאל טען שאינה נשואה, כי קידושי דוד לא תפסו בה: "נעץ חרב בינו לבינה, ואמר: כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב" (סנהדרין יט, ע"ב). וכך אמר ר' חיים: "שבשעה ראשונה קבע בלבו סלידה מוחלטת מנגיעה כלשהי באשה שאינה שלו. אבל חשש שמא סלידה זו תפוג הימנו במשך הימים הרבים שהוא מצוי עם האשה, ואז יפול חלילה ברשת היצר. ולכן באותה שעת יקוד נעץ חרב בינו לבינה, והחרב משמשת לו תזכורת תמידית שלא יכשל חלילה באיסור אשת איש" (שיחות מוסר תשל"ג, עמ' כ).

ג. בזכות יוסף "וינס ויצא החוצה"

עוד דרשו חז"ל בענין הזכות והסיבה לקי"ס: "שמעון איש קטרון אומר, בזכות עצמות יוסף אני קורע להם את הים, שנאמר 'ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה' (בראשית לט, יב), וכתוב 'הים ראה וינס' (תהלים קיד, ג)" (מכילתא בשלח, ג). ובגירסה שונה במקצת: "'הים ראה וינס' - ראה ארונו של יוסף יורד לים. אמר הקב"ה, ינוס [הים] מפני הנס, שנאמר 'וינס ויצא החוצה'" (ילקוט שמעוני תהלים קיד, רמז תתעג). גם כאן ההסבר הכללי הוא, שמעשהו של יוסף היה מעשה שמעל גדרי טבע אנושי, ועל כן בזכותו נעשה נס שמעל גדרי הטבע הרגיל. במה היה המעשה של יוסף חריגה מטבע אנוש? שאלה זו נתונה לפירושים שונים, ונביא כאן שתי דעות.¹⁵

האדמו"ר מסוכצ'וב מציב יסוד: "דהנה קי"ס היו בה שני ענינים. בפשיטות דרך לעבור בו גאולים ולהטביע את מצרים, ולזה היה די שהמים יעמדו נד אחד כמו בירדן, אך באמת היתה קי"ס באופן עוד יותר נעלה, והיינו שהיתה התגלות א-להית עצומה מאד, ואמרו ז"ל ראתה שפחה על הים וכו', שמחמת זה הים ראה וינס, כי לשון ניסה מורה מפני פחד נזק ועתיד, כי היה לו פחד של ביטול במציאות, וכמ"ש הזוה"ק (בשלח, מח ע"ב) 'בעתיקא תליא מילתא', ולשון עתיקא פירש כ"ק אבי אדמו"ר זצ"ללה"ה¹⁴ מלשון 'ויעתק משם' (בראשית יב, ח), 'המעתיק הרים' (איוב ט, ה), היינו שאין לשום נברא שייכות אליו, ועל כן בהתגלות בחינה זו על הים ברח מפני פחד ביטול במציאות" [דהיינו, הים חשש שהוא יעלם].¹⁵

והאדמו"ר ממשיך: "ומה שהיתה קריעת ים סוף באופן זה, ולא סגי ליה בפשיטות שיהיו המים נפעלים מחמת רצון השי"ת, כמו יתר האותות והמופתים שמי היאור נהפכו לדם וכדומה, זה היה בזכות יוסף וינס ויצא החוצה, ולא הספיקו לזה הזכותים [=הזכויות הרגילות] שמנה במכילתא,¹⁶ כי כל אלה לא הספיקו אלא שיהיה דרך לעבור גאולים ולהטביע את מצרים כנ"ל [הענין הראשון

¹⁵ גם מרן ראש הישיבה הגר"י גולדוויכט כתב בענין זה כעין הדברים המובאים כאן. עיין אסופת מערכות שמות, עמ' רכה - נס וטבע'.

¹⁴ האדמו"ר הראשון לבית סוכצ'וב, רבי אברהם בורנשטיין, מחבר הספרים ההלכתיים שו"ת אבני נזר, וספר 'אגלי טל' על מלאכות שבת.

¹⁵ האדמו"ר מסביר בכעין הערת אגב: "ואף שאין המים בעלי דעה והרגש, אך אין לך דבר למטה שאין לו שורש למעלה. או שתאמר בלשון [=מה שמקובל לקרוא] 'שר של ים', וכמו שהיה למעלה נעשה כך למטה". דהיינו, שר של ים ומלאך הממונה עליו הם שחששו שלאור ההתגלות האדירה של כבוד ה', יעלם הים ממקומו לגמרי.

¹⁶ זכות המצוות השונות, כמו שיבואר בפרק הבא.

בנס קי"ס], אבל לזכות להתגלות בחינת 'עתיקא' שאין לשום נברא שייכות בו, אי אפשר שיבוא מחמת שום זכות אלא דוקא מחמת הבריחה מדבר חיצוני וטומאה בכח גדול מאד למעלה מטבע אנושי, כמו שאיתא בבראשית רבה (פרשה פז) שאמרה המטרונה 'אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה, והיה עומד בכל חומו היה עושה את הדבר הזה?'; הרי שהיה בכח גדול והעתקה [=מעל ומעבר] מטבע אנושי, ובזכותו היו באין לדרגין גבוהין כל כך בעתיקא תליא מילתא, והיא הארה למעלה למעלה גבוהה מכל סדר הנבראים" (שם משמואל יתרו, תרע"ד, עמ' רנח).

רבי חיים שמואלביץ מאיר את ניסיונו של יוסף באור חדש, על פי מדרש חכמים המונה את שכרו של יוסף בעקבות עמידתו בניסיון: "אמר רשב"ג, יוסף - משלו נתנו לו. פיו שלא נשק בעבירה - 'ועל פיך ישק כל עמי', גופו שלא נגע בערוה - 'וילבש אותו בגדי שש', צוארו של הרכין לעבירה - 'וישם רביד הזהב על צוארו', ידיו של משמשו בעבירה - 'ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף', רגליו שלא פסעו בעבירה - 'ייתון וירכבון על קרונין זירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו', מחשבה שלא חשבה בעבירה - 'תבוא ותיקרא חכמה, ויקראו לפניו אברך'" (בראשית רבה צ, ג).

על המדרש הזה מעיר ר' חיים: "כל אבר מאבריו קיבל את שכרו על שלא קרב אל העבירה, ומהו השכר המיוחד של 'וינס ויצא החוצה?' ולא עוד אלא שנראה בעליל, שהשכר על 'וינס ויצא החוצה' גדול לאין שיעור מכל הדברים שנמנו למעלה, ואפילו השכר 'על פיך ישק כל עמי' מהו לעומת השכר של 'הים ראה וינס', דהיינו קי"ס והצלת כל ישראל?! ומתוך השכר הגדול יש להבין שמעשה 'וינס', אף הוא גדול וקשה בהרבה משאר המעשים של כל אברי גופו שנמנעו מעבירה, שכן 'לפום צערא אגרא'".

והוא מציב יסוד: "אלא, שכאן מונח יסוד גדול בעבודת האדם. ויעזוב בגדו אצלה וינס ויצא החוצה', שיעקר עבודתו היא לברוח ממקום סכנה ולהתרחק מן הנסיון ככל היותר. ולא שיעמוד במקום הנסיון להלחם עם היצר פנים אל פנים... ועל כן נס יוסף החוצה והשאיר בגדו אצלה,¹⁷ כי רצה להתרחק ככל המוקדם מן הנסיון, ואילו היה נאבק עמה אף לרגע קט, הוא מעמיד עצמו עוד רגע במקום הסכנה ולו אף לזמן קצר ביותר, וזאת רצה יוסף הצדיק למנוע מכל וכל" (שיחות

¹⁷ הרמב"ן על אתר ביאר, שאע"פ שכוחו של יוסף היה גדול משל אשת פוטיפר, עזב את בגדו אצלה "לכבוד גבירתו". ר"ח שמואלביץ מבאר לפי דרכו באופן אחר.

מוסר, תשל"א, עמ' יח).¹⁸ בשכר מעליותא זו, זיכה יוסף את בני ישראל בקי"ס ינוס הים מפני הנס".

רעיון זה בא לידי ביטוי במקורות אחרים. על מסית ומדיח לעבודה-זרה נאמר "לא תאבה לו" (דברים יג, ט), ופירש אור החיים: "נותנת התורה עצה לאדם שימלט בה ממנו, 'לא תאבה לו', פירוש: על דרך אומרו (משלי א, י) 'בני אם יפתוך חטאים אל תבא', פירוש: לא תכנס עמו בטענות, אלא שלילת הרצון בלא טענה". וכן פירש הכלי יקר את דברי ה' לנחש "הוא [האדם] ישופך ראש, ואתה תשופנו עקב" (בראשית ג, טו): "שהיצר הרע מושך כוחו מהנחש... כי אם יהיה זריז ויצא להלחם ביצרו הרע 'בראש' - בהתחלה תיכף בבואו אליו - אז האדם ישופך [את הנחש, היצה"ר], כי בנקל ינצחו האדם וינתקו מעליו... אמנם אם בראש דברים יתן [האדם] מקום ליצרו עד שנעשה חזק, אז קשה לנצחו, שאם רק בסוף רצה להלחם בך, אתה [הנחש] תשופנו" (שם).¹⁹ העיקר, כשבא נחש [היצר] - יש לנוס ולברוח.

ד. בזכות המצוות

מעבר לזכויותיהם של גדולים אלו, אברהם [יעקב] ויוסף, שהביאו לקי"ס, עמדה לישראל גם זכות מצוות מסוימות, שבזכות קיומן נבקע הים. כך דרשו במכילתא על הפסוק "והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" (שמות יד, כב): "ומי גרם להם לישראל להנצל? 'מימינם ומשמאלם': 'מימינם' בזכות התורה שעתידין לקבל מימינם, שנאמר 'מימינו אש דת למו', 'ומשמאלם' זו תפלה. דבר אחר, 'מימינם ומשמאלם': 'מימינם' זו מזוזה שעתידין ישראל לעשות, 'ומשמאלם' זו תפילין. דרש פפוס: 'לססתי ברכבי פרעה' (שיר השירים א, ט)... אמר הקדוש ברוך הוא, כשם שששתי על המצרים לאבדם, כך כמעט ששתי על ישראל לאבדם. ומי גרם להם שינצלו? 'מימינם ומשמאלם' [=המצוות שדרש לעיל - תורה, תפילה, מזוזה ותפילין]" (מכילתא דר"י מסכתא דויהי, ו; מכילתא דרשב"י שמות יד, כט).

מדרש דומה מזכיר גם מצוות אחרות: "בשעה שירדו ישראל לים ירד גבריאל עמהם ושמרם כחומה [והמים להם חומה], והיה מכריז במים לימין: הזהרו

¹⁸ במאמר זה, שכותרתו "סחור סחור אמרי לנזירא", מביא ר' חיים עוד הוכחות רבות לכלל החשוב הזה, שברחה מניסיונות עדיפה על עמידה בניסיונות.

¹⁹ ועיין מה שכתב בהקשר זה ר' חיים מוולוז'ין, המביא את דברי חז"ל "בא ליטמא פותחין לו, בא ליטהר מסייעין בידו" (שבת קב, ע"א), שהכל תלוי בהתחלה, ברגע הראשון של המאבק עם היצר הרע (נפש החיים א, ו). הארכתו בעניין זה בעיוני פרשה דברים עמ' 116-117.

בישראל שעתידין לקבל התורה מימינו של הקב"ה, ולשמאל היה אומר: הזהרו באלו שעתידין להניח תפילין בשמאל. ולמים שלפניהם היה אומר: הזהרו באלו שיהיו חותמין לפניהם בברית [מילה], ושלאחריהם היה אומר: הזהרו באלו שעתידין להראות קשר של תפילין וכנף ציציותיהן מאחריהן" (מדרש אבכיר, מובא בתורה שלמה, אות קצג). על זכות המילה מדבר מדרש מכילתא גם בפני עצמה: "שמעון התימני אומר, בזכות המילה אני אקרע את הים, שנאמר 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת' (ירמיהו לג, כה).²⁰ אמרת אי זו היא ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה? הוי אומר זו מילה" (מכילתא דר"י שם, ג).

המכנה המשותף של כל המצוות הללו שבגינן נבקע הים הוא, שהם אות לאהבתנו את ה'. אכן, כל המצוות הללו כלולות ב'ספר אהבה', הספר השני מי"ד חלקי הי"ד החזקה של הרמב"ם. וכך הגדיר הרמב"ם את המצוות הנכללות בספר זה: "ספר שני, אכלול בו כל המצוות שהן תדירות שנצטוונו בהן כדי לאהוב המקום ולזכרו תמיד, כגון קריאת שמע ותפילה ותפילין וברכת כהנים, ומילה בכלל, לפי שהיא אות בבשרנו להזכיר תמיד בשעה שאין שם לא תפילין ולא ציצית וכיוצא בהם. וקראתי שם ספר זה ספר אהבה" (מתוך פרטי המצוות על סדר הלכות הרמב"ם). ואין תימה שזכות מצטברת זו של מצוות המביעות את אהבת ישראל למקום גוררת בעקבותיה נס כל כך גדול כמו קריעת ים סוף, המביעה את אהבת ה' לעמו - "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו, ג).

נזכיר בפרק זה דברים שכתב ראש הישיבה הגר"י גולדוויכט זצ"ל,²¹ על הקשר בין ברית מילה לקריעת ים סוף, אותו ראינו במדרשים לעיל. כבר הזכרנו (לעיל עמ' 177), שקריעת ים סוף, בניגוד לניסי מצרים היתה ב'אתערותא דלתתא',²² בזכותם של בני ישראל שהלכו בתוך הים ביבשה, וכפי שנפרט גם בהמשך המאמר. ראש הישיבה מצטט את דברי השפת אמת: "יש לומר טעם הענין, שיציאת מצרים היה נס שלא בהדרגה והיא לשעה, ורצה השי"ת שישאר גאולה זו בעצמות ישראל... ולכן ציוה שיחזרו ויעלו מעצמותם" (שפת אמת בשלח, תרל"א).

וזהו בעצם תורף עניינה של מצוות המילה. ידוע המדרש: "שאל טורנוסורפוס הרשע את ר' עקיבא, איזה מעשים נאים של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם?" רבי עקיבא הבין, שרצונו של הרשע לקרוא תיגר על ברית המילה, שבה כביכול

²⁰ וכן אמרו חז"ל במשנה (נדרים ג, יא), וראה גם בגמרא שם לב, ע"א, ושבת קלז, ע"ב.

²¹ אסופת מערכות שמות, עמ' רלה - 'זכות המילה'.

²² עיין גם בעיוני פרשה שמות, עמ' 94 ואילך, בהבדלים נוספים בין ניסי מצרים לנס קי"ס.

"משפר" האדם את מעשה הבורא ומתקן אותם. לכן, בניגוד לציפיותיו של טורנוסרופוס, ענה לו רבי עקיבא: "של בשר ודם נאים", וכדי להמחיש לו את הרעיון הביא לו שיבולים וגלוסקאות [=עוגות מוכנות לאכילה]: "אמר לו, אלו מעשה הקדוש ברוך הוא ואלו מעשה בשר ודם, אין אלו נאים?... ולמה אינו יוצא מהול? לפי שלא נתן הקדוש ברוך הוא לישראל את המצוות אלא כדי לצרף בהן, לכך אמר דוד 'אמרת ה' צרופה' וגו' (תהלים יח, לא)" (תנחומא תזריע, ז).

מהמשל של העוגות עולה, שהקב"ה ברא בעולמו חומרי גלם, אולם האדם נקרא ונדרש לתקן אותם, לשפרם ולהביאם לידי תכלית וגמר. כך יש להבין את הפסוק "אשר ברא א-להים לעשות" (בראשית ב, ג), 'לעשות' אין פירושו לברוא או ליצור, אלא לקחת חומרי גלם ולתקנם, להשביחם ולהכינם שיהיו ראויים לשימוש. כגון הנאמר באברהם "ויקח בן בקר... וימהר לעשות אותו" (שם יח, ז), והנאמר באביגיל "ותקח... חמש צאן עשויות" (שמואל א' כה, יח). הקב"ה ברא עולם, וצוה אותנו לעשות אותו - להשלימו ולתקנו. זהו גם עניינו של הציווי "ורדו בדגת הים" (בראשית א, כח). ברית המילה מסמלת יסוד זה בבנין האדם, כי על ידי האדם להשלים עצמו, בחינת "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית יז, א), שנאמר לאברהם במצוות המילה. על כן נקרא יעקב בשמו, מלשון 'עקב' שיש לו למה לשאוף ומה לתקן, ואילו עשו הוא 'עשוי', בלא רצון ושאיפה לשפר ולהתעלות.

ייתכן שהדברים האלה ודומיהם עמדו לנגד עיניו של רבי יהודה הלוי כאשר חיבר את פיוט ה'גאולה'²³ אשר מקובל כיום לשיר אותו בשביעי של פסח ובברית המילה, וכולו מבוסס על ענייני קי"ס. וכך לשונו: "יום ליבשה נהפכו מצולים, שירה חדשה שבחו גאולים. הטבעת בתרמית רגלי בת ענמית [=מצרים],²⁴ ופעמי שולמית [=רגלי עם ישראל] יפו בנעלים²⁵... הבאים עמך בברית חותמך, ומִבְטָן לשמך המה נימולים... ידידים רוממוך בשירה קדמוך, מי כמוכה ה' באלים, שירה חדשה שבחו גאולים".

²³ כלומר, פיוט המיועד להיאמר מיד לפני החתימה של ברכת "גאל ישראל", בברכות קריאת שמע. קיימת השערה כי במקורו פיוט זה לא נועד להיות 'גאולה', אלא 'מי כמוך', שהוא פיוט המיועד להיאמר בפסקה הקודמת באותה הברכה, לאחר הפסוק "מי כמוכה באלים ה'", ולפני הפסקה "שירה חדשה שבחו גאולים". ראיות להשערה זו ניתן למצוא בכך שכל חרוז של הפיוט מסתיים במלים 'שירה חדשה שבחו גאולים', וכן בכך שעל אף עיסוקו של הפיוט בנושאי גאולה, הוא חותם דווקא בענייני קריעת ים סוף ובביטוי "מי כמוכה ה' באלים".

²⁴ ע"פ הפסוק "ומצרים ילד... ואת ענמים" (בראשית ח, יג).

²⁵ ע"פ הפסוקים "שובי שובי השולמית... מה יפו פעמיך בנעלים" (שיר השירים ז, א-ב).

ה. בזכות האמונה והביטחון

לכל הזכויות הללו מן העבר ומן המצוות שניתנו מהקב"ה, יש להוסיף כמובן גם את הזכות העיקרית, והיא זכותם של בני ישראל עצמם בעת קריעת ים סוף. מקור הדברים הוא בפסוק מפורש המשמש הקדמה לשירת הים: "וייראו העם את ה', ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות יד, לא). וכך דרשו חז"ל: "רבי אומר, כדי [=כדאי] היא האמונה שהאמינו בי ישראל שאקרע להם את הים, שלא אמרו למשה היאך נחזור לאחרינו, אלא האמינו בי והלכו אחרי משה" (שמות רבה כא, ז). וכן שנו חכמים בתנא דבי אליהו: "וכן למדו מאבותינו הראשונים, שבתחילת מעשיהם היה להם יראה מלפני הקב"ה, שנאמר 'וייראו העם את ה'', הא למדת, שבשכר היראה שיראו אבותינו... ובשכר האמונה שהאמינו ישראל בקב"ה כשהיו במצרים, נגאלו ממצרים, אקרע להם הים..." (תנא דבי אליהו רבה, כה).

כפי שהבאנו בכמה מקומות,²⁶ מתרץ בכך הגאון מווילנא סתירה בין שני פסוקים דומים. האחד: "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" (שמות יד, כב); והשני: "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה [=חומה בכתיב חסר] מימינם ומשמאלם" (שם שם, כט). מדוע המילה "חומה" כתובה בפסוק כב בכתיב מלא [חומה = הגנה] ואילו בפסוק כט בכתיב חסר [חמה, לשון כעס וקטרוג], ומדוע שונה הסדר "בתוך הים ביבשה" שבפסוק כב, לעומת "ביבשה בתוך הים" שבפסוק כט.

התשובה של הגאון היא, שההבדל בין שני הפסוקים נובע מתיאור של שתי קבוצות שונות בעם: לצדיקים שימש הים חומה, ולרשעים הוא עורר חמה וכעס. כאן גם מקור ההבדל בסדר המילים השונה בפסוקים: "דהנה בבני ישראל היה שתי כתות, אנשים צדיקים המאמינים בה' ובעלי בטחון, והם הלכו תיכף לים עד כי בא מים עד נפש, וכדאיתא במדרש דקפץ נחשון בן עמינדב, ואחריו כל שבט יהודה.²⁷ והנה איתא במדרש, דהיה קטרוג מה נשתנו אלו מאלו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, והשיב הקב"ה זכות האמונה והביטחון

²⁶ לעיל עמ' 184, ובעיוני פרשה שמות עמ' 91-92. שם הבאנו תשובה נוספת של הגאון, שאינה מעניין המאמר שלנו, ועוסקת בפסל מיכה, ובשבט דן שהעלה את הפסל ממצרים.

²⁷ ייתכן, שראוי להביא לכאן מדרש נוסף על זה של קפיצת נחשון: "בתוך הים ביבשה - אם בים למה ביבשה? ואם ביבשה למה בתוך הים? מכאן אתה למד שלא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן ואח"כ נעשה להם יבשה" (שמות רבה כא, ט). והרב שעוועל מביא (תורה שלמה בשלח פרק יד אות קמ) "והיו יורדים עד שהגיעו לאפסי הים שנאמר 'הושיעה א-להים כי באו מים עד נפש' (תהלים סט, ב)".

כדאי להם, א"כ גבי בני ישראל שהלכו בתוך הים מקודם באמונה וביטחון, ורק אחרי זה היה היבשה - שפיר היה להם המים חומה - כחומה. אבל כת השניה דלא היו מאמינים כל כך עד שראו בעיניהם היבשה, ולכך כתוב עליהם דהלכו ביבשה בתוך הים - קודם יבשה - לכן היה המים להם חמה, רצה לומר קטרוג, מה נשתנו אלו מאלו" (קול אליהו, אות נז).

ר' חיים מוולוז'ין מסביר את כוחו של הביטחון ואת עוצמתו להשפיע על סדרי בראשית. אחרי שהאריך להסביר את הפסוק "בצלם א-להים עשה את האדם" (בראשית ט, ו) פירש: "ברא הוא יתברך את האדם והשליטו על רבון כוחות ועולמות אין מספר ומסרם בידו שיהא הוא המדבר והמנהיג אותם... הן לטוב או להפך ח"ו..." (נפש החיים שער א, פרק ג).²⁸ ולפי זה כתב לבאר את נס בקיעת הים: "ולכן בעת קריעת ים סוף אמר הוא יתברך למשה: 'מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו' (יד, טו). ר"ל דבדידהו תליא מילתא, שאם המה יהיו בתוקף האמונה והבטחון, ויסעו הלוך ונסוע אל הים, סמוך ליבם לא יירא, מעוצם בטחונם שודאי יקרע לפניהם - אז יגרמו על ידי זה התעוררות למעלה שיעשה להם הנס ויקרע לפניהם". לשיטתו, לא ה' קרע את הים, כביכול, אלא ביטחונם של ישראל.

ובדרך זו הוא ממשיך להסביר שם את הפסוק: "לסוסתי ברכבי פרעה דימיתין רעיתי" (שיר השירים א, ט):²⁹ "רוצה לומר, כמו בסוסי פרעה שהיה הפך מנהגו של עולם שהרוכב מנהיג לסוס, ובפרעה וחילו - הסוס הנהיג את רוכבו"³⁰ - כן

²⁸ ושם בהגהה בפרק ד כתב: "שגם זה בכלל כוונתם ז"ל באבות (ב, א) 'דע מה למעלה ממך'... שכל מה שנעשה למעלה בעולמות העליונים הכל ממך הוא". הבאנו את דבריו גם לעיל במאמר 'דרגתם הגבוהה של בני ישראל בקריעת ים סוף', עמ' 171 הערה 21.

²⁹ לפי פשוטו ניתן להבין את הדימוי על פי אחת התכונות הטובות שיש בסוסים - למשל: אצילות, ייחוס גזעי וכדומה, כדרך כל פסוקי הדימויים שבשיר השירים. ברם לדרך זו יש לברר מה מיוחד בסוסי פרעה. ייתכן לבאר על פי הגמרא בסנהדרין; הגמרא מקשה: "כתיב 'ויהי לשלמה ארבעים אלף אורוות סוסים' (מלכים א' ה, ו) וכתיב 'ויהי לשלמה ארבעת אלפים אורוות סוסים' (דברי הימים ב' ט, כה), הא כיצד? ארבעים אלף איצטבלאות היו. כל אחד ואחד היו בו ד' אלפים אורוות סוסים" (סנהדרין כא ע"ב). הוי אומר, שלשלמה היו לפחות מאה ושישים מיליון סוסים [40,000x4,000=160,000,000]. אף אם חז"ל אמרו זאת בדרך גוזמא, ודאי יש דברים בגו. וכיוון שנאמר "ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים" (מלכים א' י, כח), הרי שבמצרים עצמה היו מיליארדי סוסים [לשם השוואה, כיום ההערכה היא שבעולם כולו יש כ-60 מיליון סוסים]. מן הסתם במרכבות פרעה היו המובחרים שבמובחרים. לפיכך השוואה של הרעה לסוסי פרעה היא שבח אדיר לפי האמור: היא נבחרה לא מאלפים, מרבבות או ממיליונים, אלא המעולה והמשובחת מבין מליארדים: "לסוסתי ברכבי פרעה דימיתין רעיתי".

³⁰ כמו שאמרו חז"ל: "לסוסתי ברכבי פרעה דימיתין רעיתי" שנדמו לנקבות והיו רצים אחריהם עד שנשתקעו שם. והיה המצרי אומר לסוסו אתמול הייתי מושכך להשקות מים, עכשיו אתה

המשלתיך רעייתי על זה האופן ממש, שאף שאני "רוכב ערבות", עם כל זה כביכול את מנהיגה אותי על ידי מעשיך, שעניין התחברותי להעולמות הוא רק כפי התעוררות מעשיך לאן נוטים. וזה שאמר הכתוב: 'רוכב שמים - בעזרך' (דברים לג, כו), וכן מה שאמרו חז"ל (שבת קטז, ע"ב, ועוד) 'העבודה צורך גבוה' (שם, פ"ט).

וידועים דברי ר' חיים על הסגולה הנפלאה הזו של הביטחון: "ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינין ורצונות אחרים, שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל, כשהאדם קובע בלבו לאמר: הלא ה' הוא האלקים האמיתי, ואין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם וכל העולמות כלל, והכל מלא רק אחדותו הפשוט ית"ש, ומבטל בלבו ביטול גמור, ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון, ומשעבד ומדבק טהר מחשבתו רק לאדון יחיד ב"ה, כן יספיק הוא יתברך בידו שממילא יתבטלו מעליו כל הכוחות והרצונות שבעולם שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל" (שם שער ג, פרק יב). וסגולת הבטחון הזו עמדה להם לבני ישראל בעת קריעת ים סוף.

ו. שבטים מתנצחים זה עם זה

ראינו לעיל, שבני ישראל שבאותו הנס לא היו עשויים מקשה אחת, והיו ביניהם צדיקים, אבל גם שאינם כאלה.³¹ על ויכוחים של השבטים עומדים כמה מקורות בדברי חז"ל. בירושלמי מצינו: "ארבע כיתים נעשו אבותינו על הים, אחת אומרת ניפול לים [קרבת העדה: הם צדיקים גמורים, כי אמרו אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט], ואחת אומרת נחזור למצרים [קרבת העדה: רשעים גמורים], ואחת אומרת נעשה עמהן מלחמה [קרבת העדה: אמרו שצריך התעוררות מלמטה בפועל, כי אינם ראויים לנס גדול], ואחת אומרת נצווח כנגדן [קרבת העדה: גם אלו בינונים, אלא שאמרו שדי בתפילה, והוי התעוררות במחשבה ובדיבור]" (ירושלמי תענית ב, ה; מכילתא דר"י, מסכתא דויהי, ב).

בתלמוד הבבלי מובא ויכוח בין השבטים בענין הכניסה למים: "דתניא, היה ר"מ אומר: כשעמדו ישראל על הים, היו שבטים מנצחים זה עם זה, זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים, קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה, שנאמר: 'שם בנימין צעיר רודם' (תהלים סח, כה), אל תקרי 'רודם' אלא רד ים. והיו שרי יהודה רוגמים אותם, שנאמר: 'שרי יהודה רגמתם' (שם שם), לפיכך

³¹ בא לשקעני בים? (שמות רבה כג, ד). ועיין גם שיר השירים רבה א, ו.
³¹ לצדיקים הוקדש המאמר בעמ' 165, ולאלה שאינם כאלה - המאמר בעמ' 179.

זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזון [כביכול 'מארח'] לגבורה, שנאמר: 'ובין כתפיו שכך' (דברים לג, יב); אמר לו רבי יהודה: לא כך היה מעשה,³² אלא זה אומר אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה לים, קפץ נחשון בן עמינדב³³ וירד לים תחילה, שנאמר (הושע יב, א): 'סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל [רש"י: שיראו לסמוך עליו וכחשו באמונתם] ויהודה עוד רד עם אל' [רש"י: ירד בים על שבטח בקב"ה], ועליו מפרש בקבלה: 'הושיעני א-להים כי באו מים עד נפש' (תהלים סט, ב) " (סוטה לו, ע"ב - לו, ע"א).³⁴

בתוספות כאן מובאת ברייתא, בהקשר לויכוח בין יהודה לבנימין: "משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים, אחד גדול ואחד קטן. אמר לקטן: 'העמידני [תעיר אותי] עם הנץ החמה', אמר לגדול 'העמידני בג' שעות'. בא הקטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול, אמר לו: 'לא אמר לי אלא עד ג' שעות', והקטן אמר: 'לא אמר לי אלא עם הנץ החמה'. מתוך שהיו עומדים צהובין [בסערת הוויכוח] ננער אביהן. אמר להן: 'בניי, מכל מקום שניכם לא כיוונתם אלא לכבודי, אף אני לא אקפח את שכרכם'. מה שכר נטלו? שבטו של בנימין שירד תחילה לים, שרתה שכינה בחלקו שנאמר וכו'. ומה שכר נטלו שבטו של יהודה? זכה למלכות שנאמר 'שרי יהודה רגמתם' (תהלים סח, כח) אין רגמתם אלא מלכות, שנאמר (דניאל ה, כט) 'באדין אמר בלשצר והלבישו לדניאל ארגוונא' (שם, תוספות ד"ה והיו).

הנצי"ב מסביר ברייתא זו בצורה מופלאה, ע"פ מה שקבע ש"טבע שבט בנימין הוא להתהלך מעל טבע אנושי". וכך כתב על הפסוק "לבנימין אמר, ידיד ה' ישכון לבטח עליו" (דברים לג, יב): "טבע שבט בנימין וגדוליו להתהלך בדרך החסידות והפקרות למעלה מטבע אנושי בבטחון כאשר יבואר. על כן סמך ברכת שבטו

³² רבי יהושע מקוטנא היה אומר, שרבי מאיר ורבי יהודה לא היו חלוקים, כי אכן כל שבט אמר "אני יורד לים תחילה", אבל כשהגיע הדבר לכלל מעשה - "לא כך היה מעשה", אלא כל שבט אמר שאינו יורד (מובא במאוצרנו הישן שמות, עמ' 78).

³³ "למה נקרא שמו נחשון? על שם שירד תחילה לנחשול שבים. אמר הקב"ה למשה, מי שקידש שמי בים הוא מקריב תחילה [לחנכת המזבח]" (במדבר רבה יג, ז). ואכן כל חלוץ היוצא לפני המחנה, כל הפועל פעולה ראשונית נקרא גם בעברית בת זמננו "נחשון".

³⁴ במדרש מוסבת מסירות הנפש הזו לכלל ישראל, ולא רק לנחשון בן עמינדב: "בתוך הים ביבשה, אם בים למה ביבשה, אם ביבשה למה בתוך הים? מכאן אתה למד, שלא נקרא להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן, ורק אח"כ נעשה להם יבשה" (שמות רבה כא, ט). וכן: "כשהגיעו ישראל לים היו עושין מלחמה זה עם זה איזה שבט ירד ראשון, ולא משהתיבשו [המים] ירדו, אלא בתוך הים ירדו, והיו יורדים עד שהגיעו לאפסיים [=פיקוח נפש, ויש גורסים "לאפסי ים"], ונאמר 'הושיעני א-להים כי באו מים עד נפש' (תהלים סט, ב) " (מדרש תהלים, עו).

לשבת לוי³⁵. ועל פי זה הסביר ב'הרחב דבר' את המחלוקת בין בנימין ליהודה: "שנס קריעת ים סוף היה מיועד להיות באחד משני אופנים - אם בהנהגת נס נסתר סמוך להליכות הטבע, ועל זה הקדים הקדוש ברוך הוא רוח קדים עזה כל הלילה ומייבש והולך לאט לאט,³⁶ אם בדרך נס נגלה שבשעת קפיצה בעומק הים יהא נקרע... והיתה דעת שבט יהודה שכבודו של הקדוש ברוך הוא להמעיט הנס כל האפשר, למען דעת כי גם הליכות עולם הטבע הוא ע"י השגחתו יתברך, על כן אין ראוי לקפוץ בים עד שיתייבש ע"י הרוח... אבל דעת בנימין היתה, שכבודו של הקדוש ברוך הוא הוא להראות נס נגלה... על כן אין רצונם לשהות כלל. ואחר דשבט יהודה לא היה ברצונם לילך עתה, על כן ילכו הם [בנימין] תחילה. והנה קפץ שבטו של בנימין ונקרע פתאום".

הנצי"ב ממשיך: "והיינו המכוון להמשל, שהמלך צוה לבנו הגדול להקיצו בשלש שעות ביום כדרכן של מלכים, כך נתן הקדוש ברוך הוא דעת ורצון לשבט הגדול שהוא יהודה להלוך בהליכות הטבע להראות שהקב"ה מהווה הכל והטבע בידו, ונתן דעת ורצון שבט הקטן שהוא בנימין להתהלך בדרך גבוה ונעלה, להראות שהקב"ה אדון הכל ומשדד הטבע לגמרי, על כן נתן הקדוש ברוך הוא ליהודה מלכות בית דוד שמתהלך בדרך הטבע כמו שנתבאר לעיל, ולבנימין נתן בית המקדש שנסים קבועים היו בו" (הרחב דבר דברים, שם).

בין כך ובין כך, התקדש והתגדל שם ה' - או ע"י שבט יהודה ונחשון בן עמינדב, או ע"י שבט בנימין, או מכל כלל ישראל שהלכו בתוך הים ביבשה ורק אז נבקעו המים, "והמים להם חומה מימינם ומשמאלם".

³⁵ גם על שבט לוי כתב הנצי"ב: "עתה החל לברך השבטים שעיקר סגולתם שיתנהגו על ידי מידת תפארת שהיא למעלה מן הטבע" (העמק דבר דברים לג, ח).
³⁶ ראה בענין זה גם במאמר הבא, עמ' 212.